

**INSTITUUT
VOOR
VLAAMSE
VOLKSKUNST**

België
P.B.
9160 Lokeren 1
8/4264

VOLKSKUNST

VLAAMS
DANSARCHIEF

*

VLAAMS
VENDELARCHIEF

*

STREEKDRACHTEN
COMMISSIE

JAARGANG 41
NUMMER 1
MAART 2017

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE EN DE VERSPREIDING VAN DE
VLAAMSE VOLKSCULTUUR
Afgiftekantoor Lokeren 1 - P 706365

EDITORIAAL

Harmonie als filosofie

Ik word telkens stil wanneer ik het lied 'De fanfare van honger en dorst' hoor. Jan De Wilde schreef naast een prachtige tekst, die geweldige weemoedige muziek. Tekst en muziek versmelten tot een warme rustgevende harmonie. Harmonie bereiken blijft een uitdaging in het leven van elke dag, waarin volkskunst een allesomvattende plaats inneemt.

*Maar er was nooit een vrouw die mooier kon zingen
Dan onze fanfare van honger en dorst
En het duurde nooit lang of we waren weer samen
Met de fanfare van honger en dorst⁽¹⁾*

Heeft harmonie te maken met aanpassingsvermogen? De natuur geeft tal van voorbeelden. Planten die in extreme omstandigheden overleven, doen dat dankzij handige eigenschappen. Wie al eens rondgetoerd heeft in het Zwin, zal wellicht de zeekraal ontmoet hebben. Het gaat over een

Afbeelding 1. zeekraal of 'Salicornia europea Wolff & Jefferies'

bescheiden plantje, zonder al te veel opvallende kenmerken. Doorbreken van een stengeltje en het likken aan het sap leveren een uitgesproken zoute smaak op. Het kan ook niet anders: willen groeien in een omgeving

(1) Jan De Wilde: De fanfare van honger en dorst via <https://muzikum.eu/nl> (geraadpleegd op 6 maart 2017).

waar zeewater kan doordringen vraagt om een harmonisch samengaan met de waterhuishouding van de biotoop.

Ook in de droge duinen kunnen planten groeien. Neem bijvoorbeeld de zeeraket. Mooie paarse bloempjes op stevige stengels. De bladeren zijn enigszins opgezwollen en vleesachtig van natuur. Proeven van het sap geeft opnieuw een zoute smaak. Ingenieus gevonden van deze kleine dappere telg uit de familie van de kruisbloemigen. Veel zout in het plantenlichaam vermindert de verdamping, want zout houdt water vast. De zandige omgeving is karig met het aanleveren van water. Dus water bijhouden is de boodschap.

Afbeelding 2. zeeraket of 'Cakile maritima Scop'

Volkskunst beoefenen gebeurt ook in variabele omstandigheden. De vraag stelt zich, tot hoever een mens moet gaan om harmonie te laten prevaleren. Het gaat zowel over structurele als inhoudelijke uitdagingen. Verdienstelijke mensen zetten (= verleden en heden) zich met al hun krachten in om immaterieel erfgoed te cultiveren en te bewaren. In het beste geval slagen zij erin om in en met hun omgeving een krachtige

harmonie te bereiken. Een ganse gemeenschap tot een harmonieuze samenwerking brengen: het is en blijft een uitdaging. Eenvoudige creativiteit van de mens, door de geschiedenis heen in het leven van elke dag, wekt bewondering. Deze creativiteit komt voort uit levenswil, maar ook uit zin tot amusement. Dans vormt hierbij wellicht een hoogtepunt. Dansen met twee of met een groter gezelschap of formatie, vraagt een harmonieuze samenwerking. Muzikanten vervullen een onmisbare rol, eventueel versterkt met zang.

Werkingsmiddelen maken structurele uitbouw mogelijk. Werkingsmiddelen worden bij voorkeur zonder al te veel omwegen aan initiatieven 'op het veld' besteed. Op die manier komt een harmonie tot stand tussen wat de gemeenschap betaalt en wat ze terugkrijgt voor de investering. Dit jaar is bijzonder belangrijk voor de gesubsidieerde partners. De voor te leggen beleidsplannen zullen moeten getuigen van een nieuwe aanpak. In een aantal gevallen worden fusies vooropgesteld. Opnieuw een kwestie van harmonieus samenwerken, maar dit keer onder één dak en als één organisatie⁽²⁾.

Wie vertrouwd is met de geschiedenis van de volkskunst gedurende de jongste 20 jaar, zal bij het woord fusie en harmonieus samenwerken, op zijn minst de wenkbrauwen fronsen. Enerzijds is naar elkaar toegroeien een noodzakelijke manier om te overleven. Anderzijds mogen de genetische kenmerken van organisaties niet te sterk verschillen om inhoudelijk nog te kunnen communiceren.

Ik heb het al geschreven: geld is niet het ideale middel om mensen bij elkaar te brengen⁽³⁾. In die zin hebben actieve beoefenaars van volkskunst geluk. Want niemand wordt door de Vlaamse Gemeenschap betoelaagd⁽⁴⁾. Onderling strijden om subsidies vormt dus geen beletsel. IVV wil zich ook het komend jaar inzetten. Er is een actieve cursuswerking door het Vlaams Vendelarchief. Weldra komt de derde reeks uit Vendel Nu 8 (elektronisch) ter beschikking. Wat streekdrachten betreft, staat een uitgave op stapel over de invloed van Wereldoorlog I op - onder

(2) Minister van Cultuur Sven Gatz: ... De constante groei van structurele subsidies tijdens de voorbije legislaturen maakt dat de grens van het huidig subsidiemodel bereikt werd. De toen beschikbare middelen werden verdeeld over een groter aantal organisaties. Dit leidde tot versnippering en de facto een reëel verminderde slagkracht van elke individuele actor ... Beleidsnota Cultuur 2014-2019 p.21.

(3) Laekeman G. Verscheidenheid en vrede. Editoriaal Volkskunst 2016 nr. 3.

(4) Ook IVV werkt als expertisecentrum zonder subsidie en nagenoeg zonder inkomsten van leden. Dankzij eigen middelen, projectsubsidieëring door de Erfgoedcel Waasland en giften van Die Wouwe, De Mandoerse en Interfolklore, kan IVV een eigen werking ontplooien. Voor de archiefwerking is KADOC een belangrijke partner.

andere - kledij. Het Vlaams Dansarchief werkt verder aan verspreiding van dansbeschrijvingen via de IVV webstek. Binnenkort staat een breed overleg met dansleiders en volkskunstgroepen op het programma. Activiteiten van groepen worden meegedeeld via de IVV-website. Dit jaar werkt IVV tevens aan het ontsluiten van archieven die beschikbaar zijn via KADOC. Ereleden krijgen een bijzondere huldiging en worden opgenomen in de ODIS databank. Het tijdschrift Volkskunst zal ook in 2017 op papier verschijnen.

IVV voelt zich - samen met zovelen - erfgenaam van een gouden immateriële traditie⁽⁵⁾. IVV staat open voor een breed partnerschap met harmonie als filosofie. Dank voor alle sympathie en steun!

Gert Laekeman

Voorzitter IVV

(5) Minister van cultuur Sven Gatz noemt Vlaanderen een 'culturele topregio': Beleidsnota Cultuur 2014-2019 p.11.

REDACTIONEEL

Abonnementen 2017

Beste Volkskunst-lezer,

Een overzichtje van de verschillende formules:

- Het gewone abonnementsgeld voor personen bedraagt 15 euro.
- Je kan voor 10 euro ook een digitaal abonnement nemen: je ontvangt dan Volkskunst enkel in pdf-formaat in je e-postbus.
- Buitenlandse abonnees betalen 20 euro.
- Verenigingen en organisaties kunnen zich abonneren voor 17,5 euro en ontvangen dan elk kwartaal twee gedrukte exemplaren.
- Voor 25 euro krijgt je groep daarnaast een gepersonaliseerde toegang tot de IVV-website. Daarmee krijg je toegang tot het digitale archief van IVV: alle publicaties, losse dansen en vendelreeksen, Volkskunst en het archief.

Abonnementsgeld over te schrijven op bankrekening IBAN nr. BE14 4163 0794 5183, BIC code KREDBEBB van IVV vzw, Dorpsstraat 83 te 9190 Stekene, met vermelding van 'Abonnement Volkskunst' en naam en adres van de abonnee (indien verschillend van de gegevens van de betaler).

Alvast bedankt voor het hernieuwen van je abonnement.

Stefaan Haesen

Voorzitter werkgroep communicatie

Volkskunst verschijnt vier maal per jaar.

Inleverdata voor artikels:

- *lente-nummer: 1 februari 2017*
- *zomer-nummer: 1 mei 2017*
- *herfst-nummer: 1 augustus 2017*
- *winter-nummer: 1 november 2017*

Je kan de redactie een bericht sturen op:

redactie.volkskunst@instituutvlaamsevolkskunst.be

PUBLICATIES

Speciale acties boeken

Vanaf januari 2017 starten we een speciale actie rond de boeken 'Van hoed tot ondergoed' en 'Het Vliegende Vendel'.

Van hoed tot ondergoed

~~€ 37,50~~ verlaagde prijs

€ 30,00

In 2010 realiseert IVV, in samenwerking met Davidsfonds Uitgeverij, een tweede standaardwerk over streekdrachten in Vlaanderen. Niets uit het eerste boek is overgenomen in dit tweede boek, dat een reis maakt door de geschiedenis in een sociologisch, geografisch en thematisch luik. Daarnaast biedt het boek een voorbeeld (Reuzegom, Leuven) van hoe reconstructies van kledij in groepen kunnen uitgewerkt worden. 'Van hoed tot ondergoed' is een uitstekend relatiegeschenk

met plaats- en zaaknamen-registers, samenvattingen in vijf talen, en vijftalige bijschriften bij de 256 foto's en illustraties.

Technische gegevens: A4-formaat, 324 blz. Vierkleurendruk, gebonden in stijve kaft.

Het Vliegende Vendel

€ 10,00

Uitgebreide publicatie over het ontstaan, de ontwikkeling en de verspreiding van het vlaggenzwaaien in Vlaanderen en elders. Naast een uitgebreid historisch overzicht en heel wat praktische informatie, bevat het boek de nauwkeurige notering van vijf traditionele vendelspelen uit onze gewesten. Met meer dan 300 bladzijden tekst en tientallen prenten, is dit boek uitgegroeid tot een echt standaardwerk dat niet alleen vendeliers zal aanspreken doch eveneens

allen die enige belangstelling hebben voor onze volkscultuur.

Actie 1: Gratis boek

Aan alle volksdans-, vendel en volksmuziekgroepen met een webabonnement, schenken we een exemplaar van deze boeken voor gebruik als relatiegeschenk bij buitenlandse reizen !

Bel of e-mail onze secretaris (zie colofon) of surf naar

www.instituutvlaamsevolkskunst.be/aanvraag-boek-geschenk

Actie 2: Het Vliegende Vendel

Geschenktip: Geef je leden een origineel geschenk voor hun verjaardag, lente- of communiefeest:

- Bij aankoop van 5 exemplaren betaal je slechts 7,50 euro per stuk
- vanaf 10 exemplaren halveren we de prijs naar 5,00 euro per stuk

Bundelprijs Streekdrachten

Zolang de voorraad strekt, blijft ook de bundelprijs van beide boeken over streekdrachten van kracht

Beide boeken over streekdrachten in één pakket € 47,50

Kortingen

Verder blijven ook de gebruikelijke kortingen van kracht:

- Bij aankoop van een volledige reeks: -10% (bijv. alle nog beschikbare bundels in de reeks 'Dans Nu')
- Bij aankoop van meerdere reeksen: -15% (bijv. de volledige reeksen 'Traditionele Dansen' en 'Dans Nu')
- Tijdens cursussen met IVV lesgevers: -10% (bijv. tijdens de Vendeliersverbodering)
- Bij samenwerking voor een bundel: -10%

De reeksen:

- 'Traditionele Dansen'
- 'Dans Nu'
- 'Vendel Nu'

Bij vragen over deze aanbiedingen neem je best contact met onze secretaris Stefaan (zie colofon voor contactgegevens).

ADVERTENTIE

**Kantklosjes - Houtdraaiwerk -
Deurknopjes**

Jan De Maertelaere BVBA
Bedrijvenlaan 12 - B-9080 Lochristi

Tel : 0032 9 230 67 18 - Fax : 0032 9 232 11 75
www.bobbins.be jan@bobbins.be

FLANDRIENS

Gilberte Van Espen: Volksdans is een virus

Afrit 21. We verlaten de drukke E40, rijden door Sterrebeek en komen dan even in de groene gordel rondom Brussel. Zonder verkeerd te rijden (want met gps en Cécile naast mij) vind ik de Vossemstraat. De tuinen houden er nog hun winterslaap. De inwoners blijkbaar ook, er is niets of niemand te zien.

Zoon Win opent de deur en leidt ons onmiddellijk naar een ruime living. De kamer heeft op het eerste zicht niets van een huis waarin een volkskunstfanaat woont. Geen boekenrijen tot tegen het plafond, geen volksdancers, geen folklorepopjes, geen muziekinstrumenten... In de living is er zelfs niet te merken dat we ontvangen worden in een huis waar op dat ogenblik grote werken aan de gang zijn. Slechts enkele foto's en een schets van een oude hofstee verwijzen naar vroegere tijden.

Gilberte begroet ons hartelijk en begint dadelijk te vertellen. Al hebben we mekaar nog nooit ontmoet, toch lijkt het of we mekaar al jarenlang kennen. Ik heb zelfs de kans niet om de enkele vragen te stellen die ik had voorbereid. Hoe is de volksdans in je leven gekomen? Hoe kwam je bij de oprichting van het Dansarchief terecht? Welke zijn je mooiste herinneringen? Wat is je boodschap voor de jongeren van nu? Ze begon dadelijk te vertellen, meer dan twee uur lang.

Niet te verbazen eigenlijk. Want Gilberte is een echte Brusselse Marollienne, uit de Hoogstraat, geboren in de Sint-Pieterskliniek. Vader verdiende zijn boterham als beenhouwer nabij de Anderlechtse Poort. Als jong meisje komt ze in de woelige jaren na de oorlog terecht bij de Zilvermeeuwjes. Ze leert er Pater Wildiers kennen, een van de stichters.

Voor zijn reeks 'Ten Huize van ...' ondervroeg prof. Joos Florquin pater Max Wildiers over deze 'Zilvermeeuwjes' met de volgende vraag: "U

hebt ook 'De Zilvermeeuwjes' opgericht, waarvan wordt gezegd dat het een nationalistische jeugdbeweging was."

Wildiers' antwoord hierop was: "Dat is een eenzijdige uitleg. Die Zilvermeeuwjes hebben alleen maar in Brussel bestaan en die organisatie werd alleen gesticht om de kinderen te helpen, wier ouders in de gevangenis zaten. Feitelijk is dat dan vooral het werk geweest van Jef Vervaecke die in de bak terechtkwam, ook al was hij maar 16 jaar oud. Toen hij vrij werd gelaten, heeft hij zijn kameraden samengebracht en is hij mij komen vragen ze te helpen. Zo ben ik dan hun aalmoezenier geworden. Dat werd trouwens door het bisdom met geen goed oog bekeken, want kardinaal Van Roey verbood aan zijn priesters mij te helpen en ze mochten ook geen lokalen ter beschikking stellen. Er is zelfs een brief naar Rome gegaan, waarin ik ervan werd beschuldigd de katholieke actie te ondermijnen. Rome vroeg dan meer uitleg aan Mgr. Stalmans, abt van Tongerlo en een van mijn goeie vrienden, die daarop geantwoord heeft met een panegyriek (lofrede) over mij, die voor gevolg had dat de zaak in Rome zonder meer geklasseerd werd."

Bij de Zilvermeeuwjes ontmoette Gilberte ook Renaat Grassin, 'het ketje'. Hij schreef teksten voor opvoeringen van hun 'poppenkast'.

'De Zilvermeeuwjes' leverde jarenlang prachtig werk ondanks alle officiële tegenkantingen (geen lokalen, geen subsidies, ...) maar dit dank zij de steun van de Vlaamse ondernemers in Brussel (De Graaf van Egmond, De Standaard, ...) en de belangloze steun van vele Vlaamse Brusselaars.

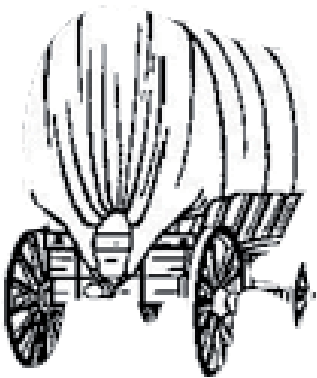
Van de Zilvermeeuwjes naar Vlaamse dansen in Brussel is maar een kleine stap. Er is vanaf nu één rode draad in ons gesprek. Ze praat over het Vlaams gemeenschapsleven in Brussel. Wevo, KVVf/VVKB, René Lepeer en Tilly, Staf Cogneau, Adriaan Claeys... Het zijn steeds dezelfde namen die terugkomen.

Over de gemeentegrenzen en ideologieën heen, zochten ze mekaar op. Om samen te dansen, om samen op reis te gaan, om samen oude dansen op te zoeken of zelfs nieuwe te creëren. Het Vlaams Dansarchief is daar later een gevolg van.

Uiteraard komt ook het fenomeen 'Suske Schellens' aan bod in ons gesprek. Een pittig pikant verhaaltje over hem? Waarom niet. Haar ogen stralen, ze heeft er nu nog deugd van. Vooral omdat Sus Tilly Marievoet 'nogal intiem aanpakte' en Gilberte gerust liet.

En er is dat verhaal waarin de honderdjarige Sus na een vergadering 's nachts voor de deur afgezet werd. Een sleutel langs de binnenkant van de deur belette hem om binnen te geraken. Ten einde raad ging Sus naar de achterkant van de woning, pakte een ladder, en klom dan via een open venster zijn slaapkamer op de eerste verdieping binnen. Het verhaal van een honderdjarige? Ik heb er mijn twijfels bij, maar in het kader van 'sagen en legendes' past dit wel bij de legende die Sus was: allemaal 'echt woare gebeurd'!

Na haar huwelijk verhuisde Gilberte naar Sterrebeek. Ze stichtte er in 1969 in de schoot van een jeugdclub de Volkskunstgroep 'De Rollewagen'. Al is het logo van de groep een huifkar, toch ontleende zij haar naam aan één van de oudste hofsteden van Sterrebeek: De Rollewagen.

Deze hofstede bezat echter wel een lange wagen voor het vervoer van zelfgestookte jenever. Gilberte zocht en vond een kar om de link naar 'De Rollewagen' compleet te maken. Deze wagen is nu bijna 50 jaar in het bezit van Volkskunstgroep De Rollewagen.

Vandaag bestaat deze hoeve helaas niet meer. Op deze plaats werd, zoals op zoveel plaatsen in Vlaanderen, een appartementsblok opgetrokken. De naam ervan: De Rollewagen.

"Volksdans is een virus", blijft Gilberte enthousiast herhalen. "Daar geraak je niet van af. Je voelt je als één grote familie. Met de goede en minder goede kanten, de soms tegenstrijdige opvattingen over de beleving ervan. Archiefwerk of nieuwe creaties bijvoorbeeld? De discussie bestond vroeger al en nu nog steeds. Maar in het oplossen hiervan ligt de kracht van een familie, dus ook van een volkskunstgemeenschap."

Gilberte bleef zelfs in de ban van de volkskunst op haar werk, het Sint-Jozefscollege in Woluwé. Egide Vissenaekens, basspeler bij de Vlier en het Brabants Volksorkest, was er een enthousiaste collegeleraar die met zijn verhalen de leerlingen zeker de volksmuziek leerde kennen. Eén van die leerlingen: Wim Bosmans.

Ik ben er zeker van dat Gilberte toen veel werk op de achtergrond verrichtte. Voor het Vlaams Dansarchief bijvoorbeeld. Dit werkte als studiekring reeds vanaf 1964 en werd in 1974 gestructureerd in de VZW

Vlaams Dansarchief. De statuten verschenen in het Staatsblad van 2 oktober van dat jaar. De stichtende leden (van de vzw) waren Adriaan Claeys, Marc De Maertelaere, Frans 'Sus' Geens, Marcel Moens, Dree Pauwels, Andrea Sterck en Gilberte Van Espen.

Van het onzichtbare en zichtbare werk dat deze mensen toen leverden, genieten wij nu nog altijd. Het opsporen van de dansen, het noteren ervan, het uittikken van de noteringen, beschrijvingen, het uittesten in de praktijk van de beschrijvingen, het lesgeven... dit alles resulteerde in de vele uitgaven waarvoor het IVV ondertussen gezorgd heeft.

Sinds een aantal jaren speelt Gilberte's lichaam de rol van spelbreker om het volksdansen nog actief te beoefenen. Maar vanop de zijlijn kijkt ze nog altijd enthousiast toe hoe haar opvolgers aangetast zijn door het virus voor de volkskunst. Zoon Win kreeg het virus letterlijk 'met de moedermelk' mee. Ook dochter Veerle kreeg de microbe te pakken en de volgende generatie - de kleinkinderen - staat met Hannelore bijna klaar om de fakkel over te nemen.

Gilberte wil nog steeds op de hoogte blijven van het reilen en zeilen in de volkskunstwereld. Tijdschriften en briefwisseling worden nog altijd nauwkeurig gelezen.

We werpen een vluchtige blik op onze horloge. We zijn reeds meer dan twee uur aan het luisteren naar Gilberte's verhaal. Halfvijf! We moeten naar huis. Als we vertrekken ligt de Vossemstraat er nog steeds verlaten en winters bij. We rijden doorheen de groene Brusselse gordel richting Tervuren. "Zo vermijd je de drukke autostrade", raadt Win ons aan. Inderdaad, een goede raad !

Cécile en ikzelf zijn het er in de wagen roerend over eens. We hebben zelden iemand gezien die zo blij en zo enthousiast over haar hobby sprak. "Spijtig dat ik het allemaal niet meer kan, maar wat ik beleefd heb, kan niemand mij nog afpakken."

Niet alleen deze woorden zullen nog lang nazinderen. Wel de vreugde over zoveel mooie herinneringen. Haar ogen spraken boekdelen !

Johan Lambrechts

VOLKSGEBRUIKEN

Varkenskoppen verkopen ... een oude traditie, die herleeft in Midden-Brabant

Dr. Henri Vannoppen

1. De verkoop van varkenskoppen wordt opnieuw populair in Vlaams-Brabant

Op 22 januari 2017, de zondag na St.-Antonius, verkochten Dr. Henri Vannoppen en Vital Vanderwegen in Atrium te Meerbeek varkenskoppen bij opbod en dat met de receptie van het Comité 900 jaar Meerbeek. Maar er werden niet alleen in Meerbeek varkenskoppen verkocht. Volgens de lokale pers waren er in 2017 ook varkenskoppen te koop in Rotselaar, Loonbeek, Wolfsdonk (Langdorp) en Houtem (Vilvoorde).

2. De oude Meerbeekse traditie verbonden met Sint-Antonius-abt

De feestdag van Sint-Antonius-Abt is 17 januari. Sint-Antonius is de patroonheilige van Meerbeek. Over Sint-Antonius-Abt leven heel wat legenden in Meerbeek. Armand Vandenhoeck vertelde: "Het Kastanjebos, de Delle en de Kapelarenberg zijn bossen die een belangrijke rol speelden in de legende van Sint-Antonius. Deze had volgens de legende zijn kluis in een donker dennenbos naast de Delle. Hij bedelde in het dorp om een stuk roggebrood en betaalde de Meerbekenaren terug met zijn gebeden. Hij kwam tussen toen 'Lodder met zijn Keet' de pest onder de varkens verspreidde. 's Nachts zag men hem met zijn eigen pestvarken langs de stallen van de keuterboeren lopen en daar konden de varkensziekten niet doordringen. Soms kwam het tot heftige conflicten. Sint-Antonius-Abt vocht met Lodder met zijn Keet aan het kapelletje van Sint-Antonius op de hoek van de Dorpstraat en van de Goedestraat. De heilige won en hij joeg Lodder met zijn Keet in het Broek, waar die in het moeras versmoorde"⁽¹⁾.

(1) A. VANDENHOECK Het volksgeloof in Meerbeek- Midden-Brabant, nr. 2, september 1986, p. 3.
M. RÜTTEN. De H.- Antonius-kluizenaar, patroon van Meerbeek-Curtenberg, 2015, p. 162-170.

3. Met Sint-Antonius-Abt werd er rijstpap gegeten

De Meerbekenaren zijn bekend om hun rijstpap en de toenaam van de Meerbekenaren is dan ook Papboeren. Meerbeek heeft twee fanfares: 'De Sussen' of 'De Engelen' (De Jonge Fanfare van 1872) en de 'Duvelen' (De Ware Vrienden van 1874). Tot 1976 beheersten ze het politieke leven van Meerbeek. De laatste gemeenteraad van Meerbeek bestond uit 5 Duvelen en 4 Sussen. De Meerbeekse kunstenares Hedwig Jenaer, die op het Pachthof van de Zeven Slapers in de Goedestraat woont, maakte het beeld van 'De Papboer' voor de viering van 900 jaar Meerbeek in 2017. Men zou gaag een bronzen beeld van de Papboer maken en dat in het dorpscentrum voor de kerk plaatsen. Daarvoor is het Comité 900 jaar Meerbeek op zoek naar sponsors.

4. De varkenskoppenverkopers te Meerbeek voor 1940

Veldwachter Joannes-Ludovicus Dehaes (1857-1931), de grootvader van hoofdonderwijzer Maurits Dehaes, verkocht tot rond 1920 varkenskoppen aan de kerk van Meerbeek. Later deed de koster dit werk. De boer, die een varken slachtte en een gelofte gedaan had, offerde de kop aan de kerk van Meerbeek. De varkenskop werd op de hank boven de wijwaterpot in de kerk geplaatst. Na de mis werd de kop opgeroepen aan het klein poortje naast de hoofdepoort. Een goede verkoper moest kunnen 'melken' en mocht niet onmiddellijk afslaan. Dat was met de grote begankenis te Meerbeek op 17 januari, het feest van Sint-Antonius. Vanuit Veltem, Leefdaal, Erps, Kwerps, Sterrebeek en Moorsel kwamen de mensen naar Meerbeek om bescherming te vinden tegen de varkensziekten. Men verkocht met een halve kop. Een gezouten varkenskop kon men verschillende weken bewaren⁽²⁾.

5. Van varkenskop maakte men geperste kop

De Meerbekenaren maakten van de varkenskoppen geperste kop, een lokale lekkernij. Even wat gastronomie. We gingen in het Erfgoedhuis Kortenbergh op zoek naar oude kookboeken. Het oudste kookboek was een schenking van Maurits en Simonne Roeckx. Het dateerde uit 1898 nl. 'Burgerlijk keukenboek of handleiding. Allerhande spijzen en dranken. Lekker en goedkoop te bereiden'. Lichtervelde, 1898, 3de uitgave p. 56. De term geperste kop kende men niet, maar wel de term hoofdvlaak.

(2) H.VANNOPPEN. De geschiedenis van Meerbeek, de baronnie tussen de Tomme en de Burcht, p. 163.

H.VANNOPPEN. De jaarkrans in Erps-Kwerps, het volkskundig centrum van Midden-Brabant en omgeving – De Brabantse Folklore, 1976, p. 218-225.

Hierbij het recept 'Hoofdvlak': "Neem een halven verkenskop en eenen halven koekop, kook ze te samen tot dat alles zeer malsch is en de beenen er gemakkelijk kunnen uitgenomen worden, meng er peper, zout en grofnagel onder, doet alles in eenen kom en laat het opstijven. Als het koud is keert men het op een schotel het onderste boven. Deze spijs is zeer smakelijk bij winterdagen. N.B. Men maakt meestal hoofdvlak van varkenskop alleen, maar dan is de spijs te vet en voor vele magen niet goed verteerbaar."

We wilden een meer gekruide kop en raadpleegden het eerste Kookboek van de Boerinnenbond officieel 'Ons kookboekje'. 1927, eerste uitgave p. 43. Daar vonden we de term geperste kop en het recept: "1 varkenskop-peper-zout-kruidnoot-ajuin-laurier-kruidnagel-1/2 glas azijn. De kop koken in water met zout. Als het vleesch malsch is ontdoen van de beenderen en grof kappen. Vermeng het vlees met zout, peper, kruidnoot, kruidnagelen, fijngewreven laurier, azijn en gehakte ajuin. Laat nog ½ uur stoven. Giet de massa in steenen vormen of kommen. Zet ze in koud water om af te koelen. Bedek de vormen daarna met zuiver wit papier en giet hierop een laagje azijn. Om langer te bewaren moet af en toe de azijn vernieuwd worden, doch dan wordt minder azijn in het vleesch gedaan. Om het meeste vet te verwijderen, zet het gehakte vleesch bezijden het vuur, houd de kastrol schuin en schep het uitlopende vet af met een lepel. Dan eerst worden de kruiden aan toe gevoegd."

Tenslotte wilden we ook de evolutie zien 'Ons Kookboek'. 14de druk, p. 70 en 76. Uitgave Boerinnenbond gaf het verbeterd recept voor geperste kop. Men verving de azijn door 2 liter 'vleeschgelei'. Dit was het vocht dat men bekwam bij het afkoken van kop, poten en oren. In Meerbeek wordt de varkenskop in 2017 in het kader van 900 jaar Meerbeek bereid door Frans Jan Arnalsteen.

6. Inspiratie uit Erps en Kwerps

In 1973 werd de volksdangroep De Hollen Blok Erps-Kwerps opgericht. Deze vereniging herbegon met de verkoop van varkenskoppen op de zondag na Sint-Antonius. Henri Vannoppen, voorzitter van De Hollen Blok, was verkoper varkenskoppen aan de kerken van Erps

Afbeelding 1.

en van Kwerps van 1974 tot 1977. Heel wat foto's en persartikels bleven bewaard van de varkenskoppenverkoop uit die periode. In Erps offerde men varkenskoppen ter ere van Sint-Cornelius. Na de mis werd er aan de kerk geboden. Wie het hoogste bod had, betaalde de totale som⁽³⁾. Men dacht eraan om ook in 1978 varkenskoppen te verkopen aan de kerken van Kwerps van Meerbeek (verslag van 30 november 1978). Dit laatste ging niet door volgens het Verslagboek van de Hollen Blok.

7. De varkenskoppen verkoop in Meerbeek in 2017

Afbeelding 2.

Op 17 januari 2016 gingen de kerkmeesters Danny Laes en Vital Vanderwegen een kijkje nemen in Loonbeek, waar de traditie stand hield. Dat gebeurde daar na de mis in een zaal. Men riep op: 2 varkenskoppen, pensen, kop en andere streekproducten vacuüm ingepakt. Iedereen had euro's bij en men zette per euro vertrekkende van 1 euro. De pastoor had een bord met een cijfer op. Wanneer dit cijfer bereikt werd, was de kop verkocht. Het systeem werkte goed en de kopers moesten maar enkele euro's investeren.

(3) H.VANNOPPEN. Het Midden-Brabant volksleven in het kader van het Jaar van het Dorp. Erps-Kwerps, 1978, p. 246- 315.

Bestuurslid Maria Rütten van het Erfgoedhuis Kortenberg legde al de blauwe kiel, de faas en de zwarte strik klaar voor de verkoop van varkenskoppen in Meerbeek in 2017. Men deed een beroep op Dr. Henri Vannoppen om de varkenskoppen te verkopen en hij ging akkoord.

Men besloot om de verkoop ook niet aan de kerk te houden omdat januari gewoonlijk een koude maand is, maar in Atrium, het gemeenschapscentrum van Meerbeek. De verkoop had plaats op zondag 22 januari 2017 om 11u15, na de mis, tijdens de receptie van 900 jaar Meerbeek. Dr. Henri Vannoppen en kerkmeester Vital Vanderwegen traden als oproepers aan. Ze deden een beroep op 5 medewerkers om de Euro's in een mandje op te halen: één met vleugels (een Engel of een Sus), één met de rode hoorns (een Duvel) en 3 met een rode zakdoek met witte bolletjes (Papboeren). Dus alle symbolen van Meerbeek waren aanwezig.

Op de tafel lagen de varkenskop, de pensen, de houten hamer om af te kloppen en de plaatjes met het getal Euro's, waarbij wordt afgeslagen. Er werden 3 varkenskoppen en 10 pakketten pensen aangeboden. De eerste kop werd opgeroepen en werd afgeslagen op 31 euro. Het plaatje met 31 ging omhoog en de hamerslag weerklonk. Zo werden alle pakketten verkocht volgens het systeem van 1 euro zoals in Loonbeek.

Na de verkoop van de varkenskoppen en de pensen kan men deelnemen aan de Brueghel-brunch mits inschrijving. De brunch bestond uit: de erwtensoep met spek en croutons, het koud buffet (huisbereide kop in het zuur, huisbereide patés, ambachtelijke ham, hoevekaas, mosterdspek, rauwkostsalades, brood en hoeveboter), het warm buffet (Mierbeikse pensen met appelmoes, Mierbeikse varkenswangetjes, balletjes met kriekjes, stoemp en puree) de chocomousse en de rijstpap. De brunch werd verzorgd door de lokale traiteur Christoph Selderslag. Dit was een groot succes met meer dan 200 deelnemers. Een uiterst geslaagd begin van de viering van 900 jaar Meerbeek.

Afbeeldingen

1. Verkoop van varkenskoppen aan de kerk van Kwerps in 1974. Henri Vannoppen, voorzitter van De Hollen Blok, riep de varkenskoppen op. Vooraan de bestuursleden Paulette Van Nobelen en Francine Galmaert (Foto Rik Das)
2. Verkoop van varkenskoppen aan de kerk van Erps in 1975. Christiane Coppens bood de varkenskop aan. Henri Vannoppen moest hem verkopen. Links de reus Pie Blok. Achteraan de filmploeg voor de film 'Erps-Kwerps, het dorp van Pie Blok'. Links het klooster en rechts Het Rode Schild. Deze foto verscheen nationaal op de voorpagina van de krant 'Het Laatste Nieuws' van 20 januari 1975 onder de titel 'Wie lust een varkenskop?'.

Ook in het Brabantse Rotselaar worden elk jaar varkenskoppen verkocht. Herlees even het artikel 'Volksverhalen Sint-Antonius doet zijn beeweg' in Volkskunst Jaargang 34 nummer 4 - december 2009

WERKING IVV

Algemene vergaderingen IVV 2017

Bericht aan de leden van het instituut voor Vlaamse Volkskunst - IVV vzw.
De statutaire Algemene Vergaderingen voor 2017 zijn gepland op:

- zaterdag 22 april 2017
- zaterdag 25 november 2017

Plaats nog te bepalen. Uitnodiging volgt !

Ledenactiviteit - Ereleden

Op zaterdag 22 april 2017 worden enkele (oud-)leden opgenomen in de galerij van ereleden. Deze activiteit sluit aan op de Algemene Vergadering van die dag en zal doorgaan in de buurt van Mechelen.

Hou deze dag vrij ...

Bericht volgt spoedig !

ARCHIVEREN

Uit het archief van Renaat Van Craenenbroeck Zwaarddansen in Vlaanderen

Het archief van Renaat Van Craenenbroeck telt 536 stukken. Dit archief berust bij KADOC (KULeuven), onze partner in archiefbeheer. Grasduinen in archiefstukken met betrekking tot zwaarddansen in Vlaanderen levert interessante informatie op.

Renaat Van Craenenbroeck is een monument in de geschiedenis van de Vlaamse volkskunst. Wie zich uitvoerig wil informeren over Renaats' activiteiten verwijs ik naar wat ooggetuigen en vrienden van Renaat schreven de dagen en weken na 6 juli 2001, de dag van zijn overlijden⁽¹⁾. Renaat ging heen zoals hij geleefd had: al dansend. Hij bouwde een unieke verzameling uit van wat hij, kritische getuige, waardevol vond als bronnen. Hierbij volgen enkele extracten uit Renaats' archief.

Zwaarddansen maken onlosmakelijk deel uit van het Vlaams immaterieel cultureel erfgoed. Tacitus, een Romeinse geschiedschrijver⁽²⁾ beschrijft hoe de Germanen hun plezier vonden in het acteren met zwaarden:

Les Germains charmaient leurs loisirs par plusieurs autres genres de divertissement; tel est surtout un jeu militaire décrit par Tacite(2), et parfaitement en harmonie avec leur caractère farouche et guerrier: "ils n'ont qu'une sorte de spectacle, dit-il, la même dans toutes leurs assemblées: les jeunes gens, se font un jeu de sauter nus au milieu de framées et d'épées menaçantes; l'exercice en a fait un art, l'art y a introduit l'élégance (ars in decorem); ils n'y envisagent ni profit, ni intérêt; cette hardiesse folâtre porte avec elle sa récompense, le plaisir des spectateurs (3)

Deze tekst getuigt van een enthousiasme waarmee naakte dansers wild tekeer gingen tussen speren en zwaarden. Ondanks het wilde karakter, spreekt de auteur van een kunstig gebeuren dat appeleert aan een zekere elegantie. Het was er de dansers om te doen de toeschouwers te behagen.

(1) <http://www.marek.be/langewapper/remaat/index.html> (geraadpleegd op 7 maart 2017)

(2) Tacitus, M.G., 24.

(3) Citaat uit: A.G.B. Schayen. La Belgique et les Pays-Bas avant et pendant la domination Romaine. Tome 1, Brussel 1858.

De Witt-Huberts schrijft een commentaar bij een welbekende gravure van een schilderij gemaakt door Breugel de jonge (zie afbeelding 1):

... Een van onze bekende schilders uit de 17de eeuw, Breugel de jonge, heeft ons in zijn Kermis van St. George door Pieter van der Heijden op koper gegraveerd, een afbeelding nagelaten van een Hollandschen zwaarddans. Op de prent, die het jaartal 1601 draagt, ziet men elf gelijk gekleede mannen met bellen om de enkel of knie en door punt en gevest van de zwaarden tot een langen slinger verbonden, onder de omhoog geheven wapens door gaan. Die zelfde kleeding duidt er, ons inziens op dat hier een groep beroepsdansers wordt voorgesteld ...⁽⁴⁾

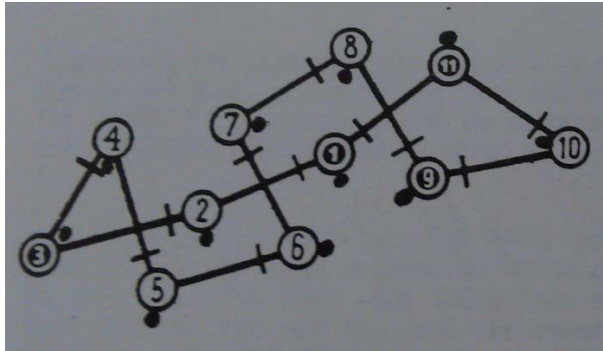
Afbeelding 1: ets van de schilderij St.-Joris kermis van Pieter Breughel de jonge.

Over de opstelling van de dansers is al veel te doen geweest. Omzetten van de tekening op de gravure naar een plan met de plaats van de dansers wijst op de ongewone positie van enkele dansers (zie afbeelding 2). Aanvankelijk werd de afbeelding als onrealistisch beschouwd. Een

(4) Fred De Witt-Huberts: Zwaarddansen Een opsomming van verschillende zwaarddansen over gans Europa. Uitgevers Mij Eigen volk Nederland; Scheveningen Zuid-Holland. 1932 p.60.

dergelijke opstelling zou onuitvoerbaar zijn. Een pentekening uit 1578, teruggevonden in de Zentralbibliothek van Zürich toont evenwel een gelijkaardige opstelling van zwaarddancers. Mogelijks gaat het hier om het verbreken van de traditionele kettingfiguur.

In Vlaanderen waren er tal van zwaarddangilden. Getuige daarvan een citaat uit Devlaminck. Blijkbaar waren de zwaarddancers verbonden aan rederijderskamers.

Afbeelding 2: dansers 1, 3, 9 en 11 houden, ofwel twee handvesten, ofwel twee zwaardpunten vast. Dat komt niet overeen met de serie-houding die normaal in een gesloten opstelling wordt gerespecteerd (handvest met de ene hand, punt met de andere).

... Rappelons à ce propos que Termonde possédait depuis longtemps ses sociétés de jongleurs, d'escrimeurs et de danseurs de glaives, dont l'origine remonte à ce l'on croit, à nos ancêtres les Germains. Ce 'zwaarddancers' prenaient part aux réjouissances du carnaval, tenaient des réunions ou ouvraient des concours, auxquels accouraient leurs émules d'Alost (1452), de Baesrode (1461, 1473, 1475), de Ghistelles (1468), de Lebbeke (1473), de Hamme (1528), de Tamise (1529), de Bornem (1565), du pays de Waes (1549, 1560, 1567, 1568) et d'autres localités ...⁽⁵⁾

Zwaarddancers traden op tijdens carnavalfesten, hielden vergaderingen en organiseerden wedstrijden. Stadsrekeningen functioneren als bronnen voor de lokalisatie van bovengenoemde zwaarddangilden.

(5) Alfons L. Devlaminck. Les anciennes chambres de rhétoriques de Termonde, in: Gedenkschriften van den Oudheidkundigen Kring van Dendermonde, 2de reeks – deel VIII – 1900.

... 1482: ... Item den ghesellen van tsaefthinghen ende ooc de ghesellen huut den Lande van Waes die hier up 23e dagh van Sprocle (vastenavond) quamen elc met haerlieder volcke reyen dansen ende spelen up twsaert ...⁽⁶⁾

[illegible]

Gert Laekeman

(7) Peter Dewulf 'Zwaarddansen in het Land van Waas', in Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, deel 71 – 3e en 4e afl. Een druk over de zwaarddans van het waasland. Uit de Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas Deel 71 (3de en 4de afdeling). 1968.

VOLKSVERHALEN

De lange weg naar Pasen

Heks kan moeilijk sterven

Een toveres had rare manieren en zat dikwijls met een slaaplaken op haar hoofd. Al de jonge vrouwen waren er benauwd van voor hun jongens [kinderen]. Toen ze doodging, heeft ze veel afgezien. Ik ging erbij waken met een maat [vriendin]. We peinsden alle twee dat ze ging vertrekken [sterven], toen ze al met een keer op maat op de muur begon te trommelen. De jongens lachten er veel mee, en op verzenderkesdag [1 april] zonden ze de jongens naar haar om toverzaad.

Een eigenaardig, misschien wel een absurd oud verhaal. Ware het niet dat ik er vandaag een nieuw woord mee bijgeleerd heb: verzenderkesdag. Het drukt heel goed uit wat men op 1 april probeert te doen: Mensen op pad sturen om dingen te gaan halen die niet bestaan. Je kent de voorbeelden wel: Ga eens naar de winkel om knoopsgaten, een fles droog water of een pakje lucht te kopen. Het gebruik om op 1 april een ander een poets te bakken is al sinds eeuwen over heel de wereld verspreid.

De lange weg naar Pasen

Bij het schrijven van dit artikeltje is 1 april nog iets meer dan een maand verwijderd. Het is vandaag dinsdag 28 februari. Vastenavond. Morgen begint de vasten. Binnen enkele weken begint de lente, en dan volgt Pasen.

Het is nog altijd winter. Het nieuwe leven in de natuur is nog niet echt zichtbaar, maar het is er al wel, pril aanwezig in knoppen. Krokussen en sneeuwkllokjes steken al enkele dagen hun kopje boven de grond. De eerste paasbloem bloeit sinds deze morgen in de hof. Een dikke laag dode bladeren bedekt ook nog altijd mijn tuin, maar als ik een laag opzij schuif, komen nieuwe kiemen uit de grond. De bladeren zijn wel gedeeltelijk verteerd, maar ze vormen toch nog een taaie hindernis waardoor het nieuwe leven moet proberen door te geraken. Deze strijd van opleving na de dood, de roep om een nieuw leven in de lente, om Pasen, hebben de mensen in onze streken steeds bezig gehouden. Eeuwenlang. Veel van de huidige (christelijke) feesten zijn een logisch vervolg van oude Keltische en Germaanse tradities.

Al enkele weken legt de hazelaar de looper voor de lente uit. De hazelaar is misschien samen met klimop de enige plant in de tuin die door zijn bloei de winter uitdaagt. Daarom speelt hij al van oudsher een belangrijke rol in tal van volksgebruiken. Hij zou de macht hebben om het tijdelijke te overwinnen. Hij is een onmiskenbaar symbool van de eeuwigheid en de vruchtbaarheid. *Een kind geboren als de hazelaar bloeit, kon de 'magische roede' laten draaien in de richting van fortuin, liefde en geluk. Het kon het zelfs doen regenen na een langdurige droogte.*

De hazelaar werd ook beschouwd als een heilige boom en ook dit werd overgenomen in christelijke rituelen. De pelgrimsstaf van de bedevaarders die naar Santiago de Compostela trekken, is traditioneel van hazelaar gemaakt. De verering van de heilige Virga Jesse in Hasselt zou ontstaan zijn op een oeroude bidplaats aan een heilige hazelaar.

Maar terug naar de herleving van de natuur en de herlevingsfeesten uit de Keltisch-Germaanse traditie, onze huidige Pasen.

Zoals het nieuwe leven in de natuur de oude ballast van dode bladeren moet doordringen, zo had de mens ook altijd behoefte aan zuivering. En dat gebeurde in de periode voor Pasen, in de vasten: oude resten worden weggeruimd en maken plaats voor het nieuwe. Omdat we in de winter minder zon en beweging hadden en wat vetter gegeten hebben, is het maar normaal dat we in de lente wat minder eten en meer bewegen.

Zelfs de 'commercie' speelt, buiten alle religieuze bedenkingen om, in op deze oude gewoontes. Na een maand 'tournee minerale' volgt er een

periode van vleesderving. Voor sommigen ook van veertig dagen. Want veertig is een magisch getal. De zondvloed duurde 40 dagen. Mozes leidde de Joden gedurende 40 dagen door de woestijn. Jezus trok zich 40 dagen terug vooraleer hij zijn openbaar leven begon.

Naast dit letterlijke vasten heeft elke godsdienst ook zijn eigen gebruiken om de geest te zuiveren. Er is het dopen, de paasbiecht, de voetwassing en vandaag tijdens de carnavalsvieringen: het verbranden van de winterpop. Want, voor de vastentijd begint, is er eerst nog carnaval. De christenen wilden eerst nog eens goed feesten voor de lange periode van onthouding.

Ook het carnavalsfeest gaat terug naar de oude Germanen. Sommigen verklaren de oorsprong van het woord carnaval als 'carrus nalis'. Optochten van scheepswagens die door het land trokken, en waarop een grote zonnescijf of een hert als symbolen van het leven stonden.

Anderen zien de oorsprong bij de oppergod Odin, die met zijn gevolg op paarden door de lucht en over de velden stormde. Dit leger bracht de zegen van vruchtbaarheid en nieuwe oogst over het land (Hakendover?). Daarom zouden nadien elk jaar genootschappen rondtrekken, verkleed met maskers van geesten of voorouders. Ze haalden, in navolging van de wilde legers van Odin, ongestraft allerlei zottigheden uit.

Dat vele van onze christelijke feesten geënt zijn op oude Germaanse en Keltische tradities, wordt wel bewezen door de datum van het christelijke Pasen. De Kelten stonden erop dat hun 'Beltane-feest' gevierd werd na de lente-equinox op 21 maart. Dan begint de zon te triomferen over de winter en begint het werkelijke herleven van de natuur.

De paasdatum werd vastgesteld op de eerste zondag na de volle maan na 21 maart. Pasen kan dus niet vroeger vallen dan 22 maart en niet later dan 25 april

Waarom is de paashaas in het Engels een konijn?

Ons vertelde men dat de klokken op de avond van Witte Donderdag de kerken verlieten om naar Rome te vliegen om paaseieren op te halen. Tegen de vooravond van Pasen werden ze terug thuis verwacht, dropten ze hun eieren in de tuin en dan kon het paasfeest beginnen. Wij geloofden echt dat de klokken de kerken verlaten hadden want op Goede Vrijdag en Stille Zaterdag werden ze niet geluid. Er waren ook geen missen, er was geen orgelspel, de kaarsen werden gedoofd. De Kerk was in rouw want Jezus was gestorven.

Alhoewel de paasklokken alleen maar langs brave katholieke kindjes langskomen, vinden de andere kinderen met Pasen ook eieren in de tuin. In Vlaanderen, Nederland en Duitsland brengt een haas die eieren, in Engelstalige landen is dat een konijn.

De paashaas komt oorspronkelijk uit Duitsland en verspreidde zich vooral via kinderboeken naar de rest van Europa. In het boek 'Kwestie van konijnen' lees ik dat vooral het boek 'Die Ostereier' dat Christoph van Schmid schreef in 1816 en waarvan in 1825 de Nederlandse versie verscheen, hiertoe bijdroeg. Het boek beschreef hoe kinderen vogelnestjes maakten in het bos en daarna paaskoeken gingen eten. Toen ze merkten dat de nestjes vol gekleurde eieren lagen, riep het kleinste meisje dat de haas die moet gelegd hebben. Want 'zulke schoone eieren leggen de hoenders niet.'

Toen veel Europeanen in de negentiende eeuw naar Amerika verhuisden, namen ze hun paashaasgebruiken mee. Ergens onderweg werd de haas vervangen door een konijn, vermoedelijk omdat het woord 'bunny' beter aansloot bij de leefwereld van kinderen dan het harder klinkende 'hare'.

Maar of je nu Engelstalig of Nederlandstalig bent, katholiek of niet, of de eieren gebracht worden door een konijn, haas of de klokken, vast staat dat deze eieren symbool staan voor vernieuwd leven, want in elk ei zit nieuw leven.

De oudste vermelding van een aprilvis dateert uit 1508

We begonnen dit artikeltje met verzenderkesdag. Op 1 april stuurde men knechten en bedienden om onmogelijke opdrachten uit te voeren. Maar op dezelfde dag probeert men nu nog elkaar op het verkeerde been te zetten. Door bijvoorbeeld mensen stiekem een papieren vis op iemands rug te plakken. De grap is geslaagd wanneer het slachtoffer nietsvermoedend met die vis blijft rondwandelen.

Vissen en 1 april worden al eeuwen met mekaar in verband gebracht. De oudste vermelding komt uit 1508. In dat jaar werd een gedicht gepubliceerd van de mij onbekende Franse dichter Eloy d'Amerval, waarin hij spreekt van een poisson d'avril. Of hij daar echt een aprilgrap mee bedoelt, is niet duidelijk. Het zou ook een 'dwaas persoon' kunnen zijn.

Waarom vissen iets met 1 april te maken hebben, weten we niet. Daar zijn heel wat verklaringen voor. Sommigen beweren dat een Franse prins gevangen zat in een kasteel in Nancy. De man slaagde erin om op 1 april te ontsnappen. Hij klom het kasteel uit en zwom de visrijke Maas over. De bewakers die hem hadden moeten tegenhouden, hadden niets in de gaten. Ze hadden het te druk met het uithalen van aprilgrappen. Waar of niet waar, het is en blijft een mooi verhaal.

Bim bam beieren,

De koster lust geen eieren...

Dit gekke kinderliedje heeft niets met 1 april of met Beieren te maken. Toch doet het me denken aan een museum in München waar je misschien ideeën kunt opdoen voor een verzenderkesdag. Het gaat om het Valentinmuseum waarin de meest zonderlinge dingen zijn tentoongesteld. Om te beginnen moet je 2,99 euro betalen. Neen, geen drie. Dat is te veel. Die ene gelukscent die je terugkrijgt moet je absoluut bewaren. Wat kan je er allemaal zien? De appel waarin Adam gebeten heeft, het nog frisse en groene vijgenblad van Eva, de gouden kam van de Loreley, een kastje vol 'Berliner Luft', een flesje ambtenarenzweet, en twee voeten die uit de muur steken. De arbeider heeft zichzelf ingemetseld. Ook een pikzwart schilderij: een schoorsteenveger in de nacht. Allemaal nonsens, één april waardig.

Nu is het nog enkele dagen wachten, tot 16 april, en kunnen we zingen van bim bam beieren... en weet je wanneer Pasen volgend jaar valt? Jawel op één april. En weet je ook wanneer de Raad van Bestuur van ons IVV voor de eerstvolgende keer samenkomt? Jawel, op één april !

Bronnen

- Stefaan Top, Op verhaal komen, West-Vlaams sagenboek, Davidsfonds Leuven.
- Leca, Kwestie van konijnen, Davidsfonds Leuven.
- Jos Depla plaatst christelijke feesten in kosmisch epos, Tertio.,

Johan Lambrechts

AANKONDIGINGEN

Vendelzwaaien

- Zaterdag 15 april : Flago
- Zondag 30 april : Stokkeslagers
- Eerste weekeinde mei : Alkuone
- Tweede weekeinde mei : Vredon
- Donderdag 25 mei : Venkra

*Wereldkampioenschap
Hoogwerpen te Kraainem
www.hoogwerpers.be*

ÉTÉ ÉTAIT | DE WERF 2017
Vrijdag 12 mei - 20.00 uur
Zaterdag 13 mei - 20.00 uur

> Reserveer hier uw tickets

STREEKDRACHTEN

Een goddelijke orde voor kledij, een luie Sint-Christoffel, een spinnewiel, een herbergierster uit 'In de Ketel' en een reeks hemelse hulpijnen om met zilveren lepeltjes rijstpap te kunnen eten en dat in de expo 'Voor God en Geld' te Gent of... kapitalistische verhalen over kledij zowel mode als streekdracht

Dr. Henri Vannoppen

Op zondag 27 november 2016 bezochten we in het Provinciaal Cultuurcentrum Caermersklooster te Gent de expo 'Voor God en Geld. Gouden tijd van de Zuidelijke Nederlanden'. We krijgen een economisch en maatschappelijk verhaal over welvaart en rijkdom in Vlaanderen op basis van de unieke kunstcollectie van de Vlaamse ondernemer Fernand Huts. Maar we leren ook heel wat over kledij zowel mode als streekdrachten.

1. De geboorte van de ondernemende mens

Het eerste deel van de expo geeft de geboorte van de ondernemende mens. In de 11de eeuw was de wereld georganiseerd volgens een goddelijk plan, hiërarchisch georganiseerd. De adel en de geestelijken hadden het voor het zeggen. De 'laboratores' (de werkende boeren) waren ondergeschikt. Dat was de vorm van de maatschappelijke orde op het platteland. In de Middeleeuwen kreeg men meer landbouw door technische verbeteringen, dus productieoverschotten, dus meer bevolking, maar ook meer werkloosheid. Sommige werklozen zochten hun redding in de handel. Er ontstond een nieuwe man: de stedeling, handelaar en ondernemer of de derde stand. Die stedeling werd een concurrent voor de bevoorrechte standen: adel en geestelijkheid. Het patriciaat in de steden of de stadsadel kwam in de plaats van de ridders. Men discussieerde over torengebouwen: de 3de stand wou ook zijn torens, belforten naast de torens van de kerken voor de 1ste stand en de torens van de kastelen voor de adel. De burgerij draagt donkere kledij tegenover een kleurrijke kledij voor de adel. Dat was kledijwetgeving. De clerus sprak van een goddelijke orde voor kledij. De adel omringde zich op haar schilderijen door heiligen, maar de burger in de stad omringde

zich met een kraan, een belfort, een stadsmuur. De schilderijen van Filips Dominide en Barbara Ommejaeghere te Brugge rond 1551-1560 waren daar voorbeelden van.

De kerk heeft haar processies, maar de burger in de stad zorgde voor concurrentie: de Ommegang met de reus Antigoon in Antwerpen. De vorst was verplicht om zijn Blijde Intrede in de steden te doen. Hij zag dat de burgerij het groots zag: een groot stadhuis, een groot belfort, een grote lakenhalle. De burgervrouwen droegen een peperdure kledij. De Franse koningin Johanna van Navarra, de echtgenote van Filips de Schone zag in Brugge honderden koninginnen in het begin van de 14de eeuw.

2. Een nieuwe wereld, waar men onbevreesd op reis gaat

Een 2de deel 'Een nieuwe wereld' geeft de visie van de burger tegenover het reizen. Volgens de kerk moest men thuis blijven. Het schilderij 'De rust van de Heilige Christophorus' van ca 1540-1550 stelde een luie Sint-Christoffel voor, die de reizigers niet hielp. Maar de gelovige mens, de nieuwe burger, benaderde de schepping. Hij ging dobberen langs de kust met galleien langs de Golf van Gibraltar, met koggen in de Noord- en de Oostzee

en met karvelen en kraken in volle zee. Columbus ging naar Amerika op zoek naar de weg naar het specerijenland Indië. Er kwam een ommekeer in de visie van de katholieke kerk. Zelfs de H.-Familie ging op reis van Nazareth naar Bethlehem en zelfs verder. Een schilderij zoals 'Rust op de vlucht naar Egypte' van 1530 was daar een voorbeeld van. Het kompas, de Sint-Jacobsstaf de zee-astrolabium en de cartografie (Mercator,

Afbeelding 1.

Ortelius) maakten reizen op zee mogelijk. Het was de tijd van heel wat uitvindingen: de olieverf, de bril, de boekdrukkunst, de windmolen, het spinnenwiel. In de 13de eeuw werd de spintol vervangen door het spinnenwiel. Maar men betrouwde de sterkte van de draden niet. Men kwam tot een compromis: de spintol voor de scheringdraden en het spinnenwiel voor de inslagdraden. Maarten Van Heemskerck schilderde in 1529 het Portret van een dame, waarschijnlijk Anna Codde met een spinnenwiel. Zo zag de buitenwereld dat ze een moderne burgervrouw was. Ze droeg een witte muts met twee loshangende lange stukken, eerder binders boven een ondermuts, die het haar bedekte.

Afbeelding 2.

3. De ondernemende mens

Een derde deel was de ondernemende mens. Laken was in dat kader belangrijk. Men had voor een gedeelte de wol van de schapen op de zoute gronden van de Polders, maar voor het grootste deel wol uit Engeland. De volders stampten de stoffen in grote kuipen met water en urine. Er was kwaliteitscontrole via de Lakenhalle. Ons laken werd verkocht in alle gebieden langs de Middellandse en de Baltische Zee. Petrarca, die in 1333 onze regio bezocht, omschreef Vlaanderen en Brabant als de gebieden van de spinners en de wevers. Leuven heeft nog altijd zijn Lakenhalle, nu het universiteitsgebouw met de doctoraatszaal. Vrouwen mochten niet weven. De kledij werd modieuzer. Opvallend waren de mooie draperieën bij de vrouwen. Dat viel vooral op bij de vrouwelijke 'Pleurants' rond de graftombe van Isabella van Bourbon (de echtgenote van Karel de Stoute), uit 1475-76, toegeschreven aan Renier Van Thienen. De Guldensporenslag in 1302 was een sociale strijd tussen het patriciaat en de corporaties (de ambachten). Kunst werd een handelsproduct. Het vormde 10 % van het Bruto Nationaal Product in de 16de eeuw. Heiligenlevens zoals 'Scènes uit het leven van St. Dymphna' geschilderd

rond 1505 door Goswyn Van der Weyden voor de abt van Tongerlo geven ook beelden uit het dagelijks leven zoals de herbergierster uit 'In de Ketel', die bier schenkt aan haar gasten.

4. De burgerwereld met haar financiële vernieuwingen

Een 4de deel gaf de burgerwereld met haar financiële vernieuwingen. Een bankier-geldwisselaar was noodzakelijk omdat er verschillende munten in omloop waren. De geldwisselaar had een wisselbank en een driehoekige weegschaal met muntgewichtjes voor het zilveren geld. Wanneer het systeem fout liep en de bankier failliet ging dan werd

Afbeelding 4.

Afbeelding 3.

zijn bank letterlijk kapot gemaakt, in het Italiaans 'banco rotto', bij ons bankroet. In Brugge hadden de financiële transacties plaats bij de woning van de familie Van der Beurse en zo ontstond de beurs. Om een man te bespotten beeldde men hem af als spinnend, vrouwenwerk, zoals op het schilderij 'De gortenteller' van Pier Pieterszoon uit 1560-1600. Deze man droeg klompen, wat in die periode weinig op schilderijen voorkwam.

5. De brandende wereld met de scheiding van de Nederlanden

Een 5de deel geeft de brandende wereld. De katholieke burgerman krijgt een reeks hemelse hulpijnen om zeker de hemel te bereiken en de rijstap met zilveren lepeltjes te kunnen eten. Hij heeft een aantal bonuspunten op weg naar de hemel: de hulp van Maria, die veel menselijker geworden is op de schilderijen, de Heilige Familie, die voorgesteld wordt als een doorsneegezin, de hulp van heiligen–bemiddelaars. Voor elke zonde is er een tarief. De burger koopt de hemel af met aflaten omdat hij bang is voor de hel. Er kwam reactie op de wantoestanden in de katholieke kerk. Dat was met de Reformatie van Luther. Luther was tegen de verkoop van aflaten, voor een zakelijk geloof en voor een naakte kerk. Hij was ook tegen het celibaat en het kloosterleven. De protestanten waren een feit. Ze steunden alleen op de bijbel. Na de Lutheranen kwamen de Calvinisten. Ze waren tegen de katholieke kerk, dus ook tegen de Roomse keizer, gekroond door de paus, dus voor een republiek, dus tegen de macht van de bevoorrechte standen: de adel en de geestelijkheid, die verdwenen. De Koning van Spanje werd vervangen door protestantse stadsrepublieken. In 1581 was er het ‘Plakkaat van Verlatinghe’, waardoor in het Noorden de Republiek ontstond. Amsterdam nam de leiding van Antwerpen over. De burger in Vlaanderen en Brabant lag aan de basis van wat wij de Westerse waarden noemen, van het kapitalisme, en dat van de 13de tot de 16de eeuw.

Volgens de socioloog Max Weber is het kapitalisme ontstaan met het protestantisme in de 16de eeuw in protestantse kringen. Dat klopt niet volgens ondernemer Fernand Huts. Volgens hem ontstond het kapitalisme 4 eeuwen vroeger in de middeleeuwen in de Zuidelijke Nederlanden. Onze regio was volgens Fernand Huts toen ‘het Silicon Valley van de middeleeuwen’.

Voor meer gegevens: K.VAN CAUTEREN en F.HUTS. Voor God en geld. Gouden tijd van de Zuidelijke Nederlanden. Uitgave Lannoo Tielt, 2016.

Illustraties:

1. Schilderij van Filips Dominide te Brugge rond 1551-1560. De man is donker gekleed en begeleid door een kraan
2. Maarten Van Heemskerck schilderde in 1529 het Portret van een dame, waarschijnlijk Anna Codde, met een spinnenwiel
3. De herbergierster uit ‘In de Ketel’, die bier schenkt aan haar gast in ‘Scènes uit het leven van St. Dymphna’ geschilderd rond 1505 door Goswyn Van der Weyden voor de abt van Tongerlo
4. De spinnende man met klompen op het schilderij ‘De gortenteller’ van Pier Pieterszoon uit 1560-1600

AANKONDIGINGEN

Feesten en Festivals

Paasfeesten Leuven

Leuven

vrijdag 14 april 2017 tot maandag 17 april 2017

<http://www.paasfeestenleuven.be>,

<https://www.facebook.com/paasfeesten.leuven/>

Meiboomplanting De Moeffeeler

Duffel - Domein De Locht

maandag 1 mei 2017

<http://www.demoeffeeler.be>

Zwaarddanstreffen Sint-Niklaas

Sint-Niklaas

donderdag 25 mei 2017 tot zondag 28 mei 2017

In het kader van 800 jaar Sint-Niklaas

<http://www.ossaart.org>

<http://www.boerkenas.be>

Wivo De Kegelaar Wilrijk

Wilrijk

zaterdag 3 juni 2017 tot zondag 4 juni 2017

<http://www.dekegelaar.org>

Wereldfestival Izegem

Izegem

donderdag 29 juni 2017 tot dinsdag 4 juli 2017

<http://wereldfestivalizegem.be>

ADVERTENTIE

Zonder drank, genen klank!

**Halveer de calorieën, verdubbel het plezier,
met STEPA-bier!**

Suikervrij en toch lekker, met Stevia!

Limonades zonder calorieën

12 % korting voor alle volksmuzikanten!

Af te halen in 't Fabriekske, Fabrikstraat 100 te Aarschot.

Vooraf afspreken op 016-404049 of info@stepa.be

Vanaf 20 bakken gratis thuisbezorging.

Stepaja bvba, Parkbosstraat 3, 3001 Heverlee

www.stepa.be

UNESCO

IVV is geaccrediteerd door UNESCO als expertisecentrum voor Immaterieel Cultureel Erfgoed

COLOFON

Volkskunst is het kwartaalblad van het Instituut voor Vlaamse Volkskunst.

Jaargang 41 - nummer 1 - maart 2017

Aan dit nummer werkten mee:

Stefaan Haesen, Gert Laekeman, Johan Lambrechts, Frans Monden, Marcel Oelbrandt, Machteld Van den Bossche en Henri Vannoppen.

Iedere auteur is inhoudelijk verantwoordelijk voor zijn of haar bijdrage.

Overname van artikels is toegestaan mits bronvermelding.

Het gewone abonnementsgeld voor 2016 voor personen bedraagt 15 euro. Je kan voor 10 euro ook een digitaal abonnement nemen: je ontvangt dan *Volkskunst* in pdf-formaat in je e-postbus.

Buitenlandse abonnees betalen 20 euro.

Verenigingen en organisaties kunnen zich abonneren voor 17,5 euro en ontvangen dan elk kwartaal twee gedrukte exemplaren.

Voor 25 euro krijgt je groep daarnaast een gepersonaliseerde toegang tot de IVV-website. Daarmee krijg je toegang tot het digitale archief van IVV: alle publicaties, losse dansen en vendelreeksen en *Volkskunst*.

Abonnementsgeld over te schrijven op bankrekening IBAN nr. BE14 4163 0794 5183, BIC code KREDBEBB van IVV vzw, Dorpsstraat 83 te 9190 Stekene, met vermelding van 'Abonnement Volkskunst' en naam en adres van de abonnee indien verschillend van de betaler.

Proefnummers van dit tijdschrift kunnen gevraagd worden aan:

IVV-secretariaat, Jubellaan 123, 2800 Mechelen, tel. 0496 593 523, e-post secretariaat@instituutvlaamsevolkskunst.be

Alle IVV-uitgaven kunnen besteld worden bij onze medewerker:

Paula Wouters, Herentalsebaan 73, 2240 Zandhoven, tel. 03 475 12 05, e-post bestellingen@instituutvlaamsevolkskunst.be

of via de IVV-website www.instituutvlaamsevolkskunst.be

VOLKSKUNST

INSTITUUT VOOR VLAAMSE VOLKSKUNST

INHOUD

EDITORIAAL - Harmonie als filosofie	1
REDACTIONEEL - Abonnementen 2017	5
PUBLICATIES.	6
Speciale acties boeken	6
Kortingen	7
ADVERTENTIE	8
FLANDRIENS - Gilberte Van Espen: Volksdans is een virus	9
VOLKSGBRUIKEN - Varkenskoppen verkopen ... een oude traditie, die herleeft in Midden-Brabant	13
WERKING IVV	18
Algemene vergaderingen IVV 2017	18
Ledenactiviteit - Ereleden.	18
ARCHIVEREN - Uit het archief van Renaat Van Craenenbroeck Zwaarddansen in Vlaanderen	19
VOLKSVERHALEN - De lange weg naar Pasen	23
AANKONDIGINGEN - Vendelzwaaien	28
STREEKDRACHTEN - Kapitalistische verhalen over kledij	29
AANKONDIGINGEN - Feesten en Festivals	34
ADVERTENTIE	35
UNESCO	36
COLOFON.	36